

ОБРАЗ СВІТЛА У ТВОРЧОСТІ БОГДАНА ІГОРЯ АНТОНИЧА

У статті розглядається специфіка функціонування образу-символу світла у творчості Богдана Ігоря Антонича, простежуються рівні його символізації, подається тлумачення основних символічних значень з позицій біблійного богослов'я.

Ключові слова: Біблія, Богдан Ігор Антонич, мотив, світло, символ.

Dmytriv I. The light image in the Bohdan Ihor Antonych's works. The operation specifics of the light image-symbol in the Bohdan Ihor Antonych's work are analysed, the levels of its symbolization are observed, the main symbolic meanings interpretation from the biblical theology standpoint are given in the article.

Key words: Bible, Bohdan Ihor Antonych, motif, light, symbol.

Дмитрив И. Образ света в творчестве Богдана Игоря Антоныча. В статье рассматривается специфика функционирования образа-символа света в творчестве Богдана Игоря Антоныча, прослеживаются уровни его символизации, подается толкование основных символических значений с позиций библейского богословия.

Ключевые слова: Библия, Богдан Игорь Антоныч, мотив, свет, символ.

Постановка проблеми. Творчість Богдана Ігоря Антонича є однією з найбільш значущих сторінок нашої літератури, їй притаманна непідробна оригінальність в осягненні художньої дійсності та виняткова глибина у відтворенні специфіки національного світосприйняття. Саме завдяки цьому вона викликала значний інтерес як в українському, так і в європейському літературознавстві.

Аналіз досліджень. Богдан Ігор Антонич – один з найбільш досліджуваних у сучасному літературознавстві митців, однак, як слушно зауважує Марія Зубрицька, «тексти поета завдяки образному та мовному багатству є органічно відкритими для появи нових прочитань і осмислень, які не заперечують попереднього читацького досвіду, а навпаки, доповнюють його новими відтінками, іншими ракурсами бачення» [3, 134].

Астральні образи у творах Богдана Ігоря Антонича досліджували О. Пономаренко, І. Зелененька, Я. Пузиренко, О. Легка та інші. У статті «Образ сонця в поезії Б. І. Антонича і Т. Шевченка (взаємоперетікання християнських і язичницьких мотивів)» О. Пономаренко підсумовує, що образ сонця, просякнутий первісною вірою наших пращурів, означає повноту, розмаїття й радощі життя. Образ місяця виступає у мотиві натхнення-подорожі як духовний супутник. Зорі в Антонича, як і в більшості найдревніших міфосистем, пророкують долю або призначення людини. Б. І. Антонич вивів образ сонця як найвищого божества українців-язичників. У його останній збірці «Ротації», де показана цілковита десакралізація буття, «лиш сонячне ядро колишеться, як вічна правда». Дослідниця вважає, що язичницький образ «прабога всіх релігій» злився з християнським [6, 56].

Мета статті – проінтерпретувати символ світла у творчості Б. І. Антонича, зокрема у збірці «Велика гармонія», з позицій біблійного богослов'я, окреслити його смислове навантаження у поетичних текстах.

Виклад основного матеріалу. Тема світла пронизує усе біблійне одкровення. Розділення світла від темряви було першою дією Творця (Бут. 1, 3). У кінці історії світилом нового створення (Од. 21, 5) буде Сам Бог (Од. 21, 23). Від світла фізичного, котре тут, на землі, з'являється на зміну темряві ночі, люди перейдуть до світла, яке ніколи не зникає і не має кінця (1 Йо. 1, 5). Історія, що розвивається між цими подіями, сприймається читачем як конфлікт між світлом і темрявою, і аналогічно – між життям і смертю. Отже, тема світла посідає центральне місце серед релігійних символів, котрі використовуються у Святому Письмі [8, 704].

Як і всі інші творіння, світло – це знак, що символізує присутність Божу. Воно – відблиск Божої слави. В цьому аспекті світло – символічний образ, пов'язаний з теофаніями. Бог вдягається «світлом, наче ризою» (Пс. 104, 2). Коли Він встає, то «огортає Його сяйво», немов світло денне, і «блискає проміння з Його рук» (Ав. 3, 3). Темрява також не заперечує присутності Бога: Він через неї проникає, знає і бачить усе, що діється (Пс. 139, 11) [8, 704]. Яскравим прикладом такого типу темряви є образ «тьмяного царства» у «Баладі про пророка Йону» Богдана Ігоря Антонича, де змальовано правічні океанічні глибини, «зелено-чорну батьківщину восьминогів», «світ мільйона див»: риб-пил, риб-молотів, іхтіозаврів, мерзотних рибогадів, сріблясторуких драконів, акул, поліпів, сонних морських левів, довжелезних лав риб, зустріч з якими викликає почуття страху [1, 157]. Проте у «тьмяному царстві» теж сходить сонце – Боже слово з уст пророка Йони, таким чином, усе твориво – від піднебесних просторів до праглибин землі – є на службі у Творця і покликане віддавати Йому хвалу. Однак, як зазначають богослови, є і така темрява, як шеол, тобто місце, «де мерці відтяти від руки» Бога (Пс. 88, 6), бо у темряві Бог бачить, а Сам незримий, хоч присутній [8, 704].

Попри широке застосування символів світла у Старому Завіті, зокрема у Книзі Мудрості, бо Премудрість – це «відблиск світла вічного», найбільшого поширення символіка світла набуває у Новому Завіті, адже з приходом Христа на землю есхатологічне світло, що його звіщавали пророки, стає реальністю: «Народ, що сидів у темряві побачив світло велике, і тим, що перебувають у країні й тіні смерті, світло засяяло» (Мт. 4, 16).

Богослови зазначають, що Ісуса Христа пізнаємо як світло світу передусім через його діяння і навчання. Зцілення сліпих має в цьому аспекті виняткове значення, яке описує Йоан в оповіданні про оздоровлення сліпого від народження (Йо. 9). Існує незаперечний зв'язок між світлом і життям, бо народитися – це бачити світло, натомість людина сліпа, хвора носить у собі печать смерті, яка асоціюється з шеолом, тобто темрявою [8, 704]. Христос каже: «Поки Я у світі, Я – Світло для світу» (Йо. 9, 5). Зауважимо, що світло – основний символ Євангелія від Йоана. Логос, втілений у Христі, – це життя, а «життя було Світлом людей» (Йо. 1, 4), «Світло у темряві світить, і темрява не обгорнула Його» (Йо. 1, 5), «Світлом правдивим був Той, Хто просвічує кожну людину, що приходить на світ» (Йо. 1, 9), «Я – Світло для світу, хто йде за Мною, не блукатиме у темряві, а матиме світло життя» (Йо. 8, 12), «Я – Світло, на світ прийшов, щоб кожен, хто в Мене вірує, не перебував у темряві» (Йо. 12, 46). Драма, котра виникла навколо Ісуса, – це боротьба світла і темряви. «Світло світить у темряві» (Йо. 1, 5), а злий світ пробує згасити його, бо люди люблять темряву, коли вчинки їхні злі (Йо. 3, 19). Коли надійде година Страстей, коли Юда вийде зі світлиці, щоб зрадити Ісуса, Йоан підкреслить: «ніч була» (Йо. 13, 30). А Ісус, коли Його беруть під варту, говорить: «Це ваша година і влада темряви (Лк. 22, 53) [8, 705-706].

Для Б. І. Антонича все, що існує поза Богом, – темрява. І лише Христос – «для віч вічне світло», «по темряві рання просвіта», «пісня сонця і ясного дня». Контр-

астом до Христового Світла є душа поета, але Бог не відкидає її, лише «променями сонця сходить у найчорнішу душу», щоб «просвітити темноту ночі». Стан гріховної темряви контамінується в художніх образах курної хати, туману, мряки, пилу, бруду, наприклад: «Salve Regina! Кудою переїдеш, – велика переміна, кудою переїдеш, – життя сміється, а на ночівлю Ти приїдеш в небагату, курну, прокляту могого серця хату» [1, 88], «Для мене день, що без пісень, це чорна ніч для юних віч (...) Для мене день, що без пісень, є мов туман блідих оман» [1, 105] Особливої уваги вимагає образ ночі, оскільки, як уже зазначалося, у біблійній традиції ніч – це час гріха, смерті, диявола. У «Великій гармонії» вміщено декілька поезій, в яких ніч є провідником трагічних подій або часом їх здійснення: «Коли довкола ніч є чорна, життя важке, неначе жорна, а серце з болу мліє, приходиш ти, надіє» [1, 108], «Запали на небі смолоскип блілого місяця, зорями темноту ночі просвіти, хай серця, що хворі є із самоти, потішаються, як побачать тисячні Твої світи» [1, 90], «(...) Бо кожний із людей життю є брат, ніхто не хоче вмерти, аж ніч заплатить місяць – золотий дукат – завдаток смерті. Я знаю, що дні є все гірші, що будить нас щось по ночах (...)» [1, 90]. Образи-символи ночі і темряви несуть виняткове навантаження у поезії «Mater Dolorosa»:

В темну, чорну ніч
віяли вітри.
Срібних зір не ліч;
мерехтять лиш три (...)
Чорна плахта ночі
навкруги шатром.
Чи що бачать очі?
Мати йде шляхом.
Темряви година,
зорі жовтим зерном.
Йде із серцем Сина,
що пробите терном [1, 102].

Як бачимо, поет майстерно зображає найчорнішу ніч в історії людства. У ніч ув'язнення Христа світ поринув у гріховну темряву, тому пільму просвічують лише три самотні зірки, можемо трактувати їх як тих осіб, які залишилися вірними Христові у найбільш складних обставинах і не погасили у душі світло віри. Богдан Ігор Антонич активно використовував астральну символіку у всіх збірках, неодноразово послуговувався образом сонця у розмаїтті символічних значень, одним з улюблених для нього був образ місяця, проінтерпретований здебільшого у міфологічній традиції, проте ніч перед розп'яттям Христа позбавлена будь-якого освітлення. Людина вбила Богочоловіка, тобто вбила Світло, яке вповні засяє у Воскресінні.

Богдан Ігор Антонич, художньо опрацьовуючи тему Воскресіння, майстерно поєднує два мегасимволи Євангелія від Йоана, яке читається під час великоднього богослуження, – Слова-Логосу і Світла. Поет контамінує образ світла із сонцем, внаслідок чого народжується глибокий за змістом та надзвичайно привабливий з художнього боку образ «Соняшного Слова»:

Дзвони грають шовково, осяйно, бароково,
дзвони грають, вся земля на привіт поспіша,
дзвони грають шовково, будять Соняшне Слово,
дзвони грають, бо моя воскресає душа [1, 95].

У поезії «Veni Creator» поет називає Бога «Соняшною Правдою» і за допомогою вишуканої антитези показує полярність божественної святості, чистоти, прозорості та людської гріховності, кволості, немічності:

Творче сотні місяців, мільйона зір,
 Майстре осяйної музики етеру.
 Променями сонця сходить Твій спокійний зір
 в найчорнішу душу й в найчорнішу з всіх печеру.
 Пане тиші й реву бур, Настройнику дня й ночі,
 Соняшної Правди не пізнаємо ніколи вже?
 Ми підносимо на небо неспокійні очі,
 та воно мовчить і задро таємниці стереже.
 Пане барв і звуків, запаху квіток і шуму хвиль,
 в кожній речі Ти Калагатія, Ти Добро й Краса,
 для усього Ти мета, найбільший, недосяжний шпиль.
 О, прийди, Всесильний Творче, злинь до нас, немов роса!
 Ти акорд космічної гармонії довкола,
 я – енгармонійний – серед хвиль боротись мушу,
 та коли б моя душа униз упала квола,
 дисонанс заглуш і громом вбий безсилу душу [1, 100–101].

Аналізуючи творчість Богдана Ігоря Антонича, можемо з упевненістю ствердити, що образ-символ сонця є наскрізним у всіх його поетичних збірках. Влучним є спостереження Івана Огієнка: «Лемко, верховинець, наш поет виріс під гірським сонцем, і воно стало йому провідною книгою буття, – цілий світ він бачив у сонці», тому, мабуть, і назвав його дослідник «Соняшним поетом» [4, 216].

У «Другій главі» «Зеленої Євангелії» у вірші «Хліб насущний» децентралізований образ сонця базується на наочному міфологічному сприйнятті картини ранку: «У землю вбите полум'яним цвяхом, розколює надвоє сонце обрій» [1, 209]. Сонце, що тільки-но з'являється над обрієм, мислиться як ремісничий витвір. Такий образ сонця ніби передбачає Бога-Творця [5, 36]. Над металевим цвинтарем автомобілів «лиш незнане сонячне ядро колишеться, як вічна правда». Сонце міститься в центрі світобудови і протистоїть жахіттям смерті та моральних викривлень. Крізь сонячне ядро проглядає Христос – сонце правди і любові [7, 192].

Образ-символ сонця як повноти Божої благодаті прочитується у поезії «Ut in omnibus glorificetur Deus» («Хай у всьому прославиться Бог»):

Ти поклав мені на плечі – страшний тягар,
 двигати його я мушу, мушу конче.
 Щасливіші мертві речі – з усіх Сахар
 найстрашніше палить ласк Твоїх пожар.
 Ти поклав мені на плечі – сонце [1, 85].

У поезії «На шляху» язичницьке сприйняття сонця поєднується з християнськими уявленнями: «Іде розсміяний і босий хлопчина з сонцем на плечах» [1, 132]. В образі ранку-хлопчини, під ногами якого «дзвенить, мов мідь, широкий шлях» небесний, проступає постать Ісуса Христа, який несе у світ сонце правди і благодаті для всіх народів [5, 33]. У затаврованому «поганському» вірші «Автобіографія» Б. І. Антонич пише: «я все – п'яний дітвак із сонцем у кишені» [1, 80]. Якщо проінтерпретувати цей вірш за аналогією до попереднього, то з'ясується, що «дітвак із сонцем у кишені» – це християнин із Богом у серці, який має екстатичний досвід пережиття Трансцендентного.

Отже, все життя людина балансує між світлом і темрявою, це немовби два шляхи на перспективу: праведники засяють, наче світила, а злі будуть блукати у темряві. Христос звільнив людей від влади темряви і запропонував їм бути «синами Світла» (Йо. 12,36). Апостол Павло у Посланні до ефесян пише: «Ви-бо були колись темрявою, тепер же ви – світло в Господі, поведіться як діти Світла, бо плід світла знаходиться в кожній доброті і праведності» (Еф. 5, 8-9). Коли людина вступає на дорогу до світла, то вона може розраховувати на чудесне Преображення, бо Небесний Єрусалим, куди християнин увійде, буде освічений світлом слави Божої. Проте навіть у земному житті людина, яка прийняла Христову науку, є малим сонцем на землі, що випромінює Бога.

Висновки. Для Б. І. Антонича все, що існує поза Богом, – темрява. І лише Христос – «для віч вічне світло», «по темряві рання просвіта», «пісня сонця і ясного дня». Контрастом до Христового Світла є душа поета, але Бог не відкидає її, лише «променями сонця сходить у найчорнішу душу», щоб «просвітити темноту ночі».

Символ світла, який доволі часто проявляється через астральні образи, має у творах Б. І. Антонича виразно христологічне осердя. Крім того, він тісно поєднаний з образом вогню та інших природних стихій, проте цей аспект – у перспективі подальших студій над творчістю поета, який з неперевершеною оригінальністю художньо осмислював як біблійну, так і фольклорну символіку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонич Б. І. Повне зібрання творів / Б. І. Антонич // [передмова М. Ільницького; упор. і комент. Д. Ільницького]. – Львів : Літопис, 2009. – 968 с.
2. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту : [переклад проф. Івана Огієнка]. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2005. – 1376 с.
3. Зубрицька М. Топос молитви у творчості Б. І. Антонича та його рецепційне навантаження / М. Зубрицька // «Мистецтво творять шал і розум». Творчість Богдана Ігоря Антонича : рецепції та інтерпретації : зб. наук. праць. – Львів, 2011. – С. 134–144.
4. Огієнко І. Соняшний поет Б.-І. Антонич / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) // Наша культура. – 1936. – Кн. 3. – С. 215–216.
5. Пономаренко О. Астральна символіка в поезії Б.-І. Антонича (децентралізовані образи світла) / О. Пономаренко // Слово і час. – 2004. – № 5. – С. 30–37.
6. Пономаренко О. Образ сонця в поезії Б.-І. Антонича і Т. Шевченка (взаємоперетікання християнських і язичницьких мотивів) / О. Пономаренко // Українська мова і література в школі. – 2004. – № 2. – С. 51–56.
7. Пономаренко О. Централізовані образи світла у поезії Б.-І. Антонича / О. Пономаренко // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2004. – № 4. – С. 185–193.
8. Словник Біблійного Богослов'я // [за ред. Ксав'є Леон-Дюфура та ін.]. – Львів : Видавництво ОО. Василіян «Місіонер», 1996. – 934 с.

Статтю подано до редакції 28.10.2014 р.